

Иво Фабинц*

ДИЈАЛОШКА И УГОВОРНА ОСНОВИЦА ДРЖАВНЕ ФУНКЦИОНАЛНОСТИ У УСЛОВИМА ДРУШТВЕНЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ

1. Држава у оптици трагања за новим облицима и садржајима заједничког живљења

Проблем државе се после 1968. године у Југославији јавља у два основна вида: као економски проблем њеног ефикасног функционисања и као политички проблем одржавања њеног интегритета у условима избијања друштвене кризе.

То је, уосталом, и за свет било раздобље непознатих до тада кризних жаришта и прегруписавања политичких снага великог домета, од немалог утицаја и за Југославију. Њена специфичност се, ипак, све више испољавала у разбујалом преиспитивању свих основа заједничког живљења, у по свим димензијама, различитом друштву, набијеном супротностима свих врста.

Трагајући за другорочнијим државним уређењем отворило се за Југославију и све њезине конститутивне делове питање другачијег разумевања и промењених садржаја заједничких добара унутар нас самих, оних навирућих из Европе и оних из света с распадајућим блоковима.

Знамо да се Југославија као држава рађала у два наврата, за време и после апокалиптичких ратних сукоба, на гробљима илузија и уз колевке нових, и то на простору који ће политичка знаност уградити у негативан појам „балканизације“. Настајала је на простору који је објективно и предуго био само колонија окружујућих империја, данас, хвала судбини, несталих из европске, али не и из наше историје. Остављена су нам тешка наследства, још увек жива.¹

¹ Др Иво Фабинц,
Економска факултета, Љубљана

Није била много боља ни европска позорница, која се проигравала и преко наших простора, на којој се гинуло због данас готово заборављених разлога у окрутним верским прогонима, у уништавајућим ратовима од по седам, тридесет и сто година, у бунама страдалника, на пролазним коридорима и на сабирном простору хорди свих извора.

Ако је био дуг пут до државе у укупној и у посебним историјама, народа Југославије, још је био и остаје дужи пут за њихово саживљавање. Очекивати амерички тип топионичког лонца за њих у дохватљивој епохи, било би не само нереално, него и проверено опасно.

Нестали историјски империји су своју интеграциону функцију доживљавали кроз овладавање наших простора. Ова спољна, октроирана интеграциона компонента одржавала се и касније другим методама упливисања модернизираних интернационала, међусобно, додуше, супротстављених, али унисоних у потискивању у страну аутохтоних интеграционих и државотворних тежњи, кадгод су се оне јављале у ломним временима националних буђења или страних агресија.

Само се тако и може схватити, како је у изузетним тренуцима могла управо једна каризматичка личност запосести ову позицију екстерних сила, окупити прикривене унутарње снаге, повести их у немогућим условима против нападача, покренути после ослобођења историјско одбројавање стаљинизма и схватити значај ускрсавања новог света из утроба остарелих колонијалних империја.

Све ово, свет и историја памти, чак и кад ми то заборављамо. Али и потврђује колико на тој основи успостављена друштвена интеграција и функционалност нове државе због помањкања других трајнијих везивних ткива нису могле превазићи границе једне блиставе епизоде у једном од најстрашнијих раздобља наше историје, нити зауставити процесе друштвене дезинтеграције и унутрашње бирократизације.

Право је чудо да смо се и појавили и досада одржали.

Сада се учвршћује све више уверење да нема излаза из друштвене кризе за Југославију и њене конститутивне делове — републике, често саме Југославије у малом — без договора, нових по облику и садржају. Стварање услова за ове договоре је од круцијалног значаја за даљи успешни развој. Пропуштајући то, подтичемо оне снаге које се макар у подсвести нису одрекле претензија за доминацијом, а обесхрабрујемо оне који са бригом осећају сву ризичност експлозија на Балкану, опасност за себе и за постојеће односе сила у ширим просторима.

У нашем је интересу да се Европа не загрдне кад крене према њој, очекујући равноправнији и достојанственији разговор с њом.

II. Редесфинирање и рационализација државе у контексту уговорног приступа

У свим алтернативама јавља се питање како редесфинирати улогу државе на свим нивоима, како конституисати друштво с рационализираном државом, како да не буде прекривено с неким нововекиим Левиатаном.

Јер, у теорији и у пракси света постоји сагласност о нужности постојања државе. Још је неокласика — за формирана друштва — сазнајно укотвила неке готово недодирљиве функције државе у условима постојања јавних добара, екстерналија, недовољне конкуренције, потреба за социјалним корективима. . .

Али је поодавно изгубљено поверење у тзв. нирвана модел управљања друштвом посредством државе. Истопила се слика о добронамјерној и свезнајућој влади, која коригује тржишне дисфункције на најбољи могући начин, и без трошкова и без грешака.²

Ову подозривост појачава и критичнији приступ традиционалним методама директне и представничке демократије. Проширивање индивидуалистичког постулата (максимирање користи) на човека у свим његовим делатностима — приватним и јавним — тражи јавну контролу функционера и политичара. И одређени слојеви бирача су склони да државну активност користе у своје посебне сврхе (тзв. »rent-seeking« ефект). Без друштвених амортизера држава се бирократизира. Она постепено својим интервенционизмом нагриза потенцијале интересубјективних односа у економском и у политичком животу, уноси дух бирократизма у друштво у целини. Намеће му етички непоуздан систем вредности и начин понашања све до непотизма, корупције и лобирања.³

Стога је говор о држави нераздвојив — код нас и у свету — од сузбијања феномена њене и друштвене бирократизације, као једног од забрињавајућих појава савремености.

Зато државу покушавају демистификовати, подржавајући метафору о анологији државе и тржишта, а оспоравајући органски концепт државе. Траже се усавршени демократски одбрамбени механизми у корист грађанина и ширих друштвених структура, а против самовоље управљача државних институција, али ипак на начин који ће допустити оправдано тражену ефикасност државне машинерије. Појам демократије се, укратко, проширује применом механизма јавног друштвеног избора јавних или друштвених добара у комплексном нетржном процесу одлучивања тржно оријентисаног друштва.⁴

Југословенски парадокс је то да смо, оспоравајући најпре већ педесетих година, а касније и кроз систем интегралног самоуправљања класични концепт функционисања државе, истовремено одржавали у пракси висок степен државне регулативе на свим нивоима политичког одлучивања. Непосредни разлог то-

ме су били заоштрени проблеми неједнаког регионалног развоја, ниске економско-финансијске перформансе и спољнофинансијска нестабилност, али се у позадини крила чињеница да држава у ниједном раздобљу није превазишла доминантну функцију прерасподеле дохотка (оствареног и још неоствареног).⁵

Што су се више губили харизматички утицаји, све је више јачала отворена битка за политичку власт и за контролу државне машинерије у новим условима. Федерални систем одлучивања је слабио. Политички конзервативизам је допринео активирању читаве лепезе политичких снага у републикама и у аутономним покрајинама, које су тражиле значајније промене у политичком, економском и у друштвеном уређењу с дубоким захватима у подручје функционисања државе.

Ту су и корени читавог спектра дилема које се на површини јављају у облику конфронтирања федерализма и конфедерализма, нарочито после устава из г. 1974, прожетог елементима и једног и другог.

За нас проблем државе није решив ако га одвојимо од општег контекста друштвеног уређења и од крупних промена у току или наговештених. Држава не може бити предмет посматрања *par se*. Она се и досада формирала на реалитетима друштвених заједница кроз економске и политичке институције федерације и република неједнако хомогених одн. нехомогених) по националним, верским и економским критеријима. Спроводећи демократизацију друштвених заједница и њихових институција и прихватајући економске принципе у економском животу, неминовно ограничавамо улогу државе на свим нивоима, али се не одричемо њених неопходно потребних функција у новим условима. Проблем и јесте у томе да се о тим потребним функцијама постигне специфична врста договора за све фазе друштвеног одлучивања: у уставној фази, у законодавној — парламентарној фази и у фази имплементације кроз политику влада.

Сложеност наше ситуације је у двостепености ових договора (до нивоа република и до међурепубличког нивоа) који се разликују и по облику, и по садржају и по учесницима. Али се као једно од централних питања јавља утврђивање смисла и садржаја, услова и механизма заједничког живљења и на нивоу република и на нивоу онога што би антиципирано назвао *заједница република Југославије*.

Налазимо се на подручју тзв. уговорног приступа (*contractarian approach*) који можемо схватити и као савремену верзију *J. J. Rousseau-ovog* друштвеног уговора.⁶ Не ради се о никаквој панацеји, леку за све ситуације. Али се отвара могућност да се избегне политички априоризам, као и детерминистичко гласање (типа „да“ или „не“ за напр. федерацију или конфедерацију), често погодно за политичко манипулисање, нарочито

у слабо транспарентним ситуацијама с дезоријентисаним електоратом. Пошто је међурејублички ниво одлучивања од пресудне важности за разумевање целине положаја државе и њезине политике у садашњим и у трансформисаним условима, задржању се посебно на њему.

III. Успешан дијалог у теорији и у међународној пракси

Уговорни приступ имплицитно подразумева дијалог међу странама учесницама (у нашем примеру међу републикама), који смањује еуфоричну напетост, тражи аргументовано истицање проблема и олакшава проналажење решења, кад год она постоје и доклегод траје уверење да се она могу остварити. Дијалог отклања априорну конфронтацију ради конфронтације. Њиме се истиче значај процеса одлучивања у систему демократских процедура и одабирања временских секвенци акција којима се одлуке остварују. Управо тако се могу онемогућити, ослободити или барем контролисати покушаји било какве доминације или диктата.

Међутим, никакав друштвени дијалог није могућ ако се заснива искључиво на себичном концепту корисности, маколико он изгледао рационално заснован. Из теорије игара знамо за „дилему затвореника“ која нас приближава разумевању граница рационалног егоизма и предности кооперативног понашања. За ефикасан дијалог потребно је модификовање концепта корисности и економске рационалности да би се из друштвеног уговора постигао виши степен друштвене успешности него из Hobbesovog »homo homini lupus« или из алтернативе »status quo-a«. Није довољно само пасивно приступање дијалогу, можда и без правог степена искрене заинтересованости без разумевања његовог дубљег смисла као једног од водећих облика интерсубјективних средстава комуницирања.

Ако већ није могуће отворити оптималну предкомуникативну ситуацију, потребно је схватити да дијалог није механизам за лансирање једностраних порука, него сложен вишесмерни однос који постаје све сложенији с проширењем његове вишестране основе. И да тражи одређени ниво политичких искустава и политичке културе.

Потребно је, према томе, да уговорне стране испуњавају одређене предуслове, да би дијалог могао бити успешан.

Не би било реално тражити од уговорних страна да се одрекну својих нормативних, можда и утопијских виђења. Али ако би се уговорне стране укотвиле на својим почетним нормативним позицијама, очекујући свака од њих да ће друга страна већ у старту напустити своје исто тако нормативно генерисане почетне позиције, онда су створени сви потребни услови за разговор глухих, па и за сукоб већих размера. Али не и за дијалог

или за тражење заједничких решења, као ни за оно што се у свету политичких вредности обележава као компромис, синтетизовани израз још увек универзално признате политичке мудрости.

Потребан је прагматичнији приступ, али не и без одређених идејних основа. Кључна тачка је квалификација почетних ситуација као услов успешног одлучивања страна уговорница.

У радовима теоретичара јавног избора истиче се значај стартне ситуације коју карактерише (хипотетична) једнакост страна уговорница, а која имплицитно подразумева и прихватање неких основних постулата правичног («fair») дијалога. То могу бити (нпр. у дикцији J. Rawlsa или J. Harsanya)⁷ постулати једнака права на слободу и на животну шансу, максимализација благостања учесника у најслабијем положају, спремност на разумевање преференци других учесника. Све су то постулати правичног дијалога које не треба изједначавати с категоријама јавног или заједничког добра.

Стране уговорнице се при томе одричу свесно антиципираних оцена свог будућег положаја после завршеног дијалога, пристају на тзв. прекривање „велом незнања“ («veil of ignorance») да би омогућили успостављање мреже својих будућих међусобних односа на путу према реализацији споразума.

То, наравно, не значи да стране уговорнице игноришу реално постојеће разлике међу њима. Не ради се о некој исфорсираној друштвеној амнезији. Само се оне овим разликама посвећују након успешног старта дијалога у преговарачкој фази или после успостављене (често и накнадно откривене) заједничке основице за потребне корекције тих разлика или неједнакости, а можда и за пире друштвене трансформације. Тешко је у довољној мери нагласити фактор узајамног поверења — новог или обновљеног који ови процеси подупиру.

Ако стране уговорнице из било којих разлога нису у могућности да успоставе ову стартну ситуацију (тзв. почетне импарцијалност), прави дијалог, према овим схватањима, не може ни да почне или наилази стално на тешко савладиве препреке, притиснут високим степеном „политизације“ тема које су предмет дијалога.⁸

Пренос овог приступа у сфери међународних односа можемо — уз потребне модификације — запазити напр. у популаризованој доктрини о нужности покривања базних потреба («basic needs») као елемента реформисања светског економског поретка.

За нашу тему је, међутим, значајније да су се овим приступом користиле још и раније — у пракси — неке од најуспешнијих међународних и регионалних организација приликом лансирања великих мултилатералних акција међудржавног карактера, дотада непознатих по облику и садржају.

У једном од таквих пројеката — лансираних пре више од три деценије Римским уговором — није учињен никакав покушај да се *унапред* изведе нека хармонизација система и политика будућих земаља чланица Европске економске заједнице. Прихватајући имплицитно хипотезу о стартној једнакости — уз мала одступања — кренуло се у реализацију пројекта кроз непрекинути дијалог на путу дуготрајног, али незадрживог прилагођавања новим вредностима међусобних односа и стратешкој визији новог уређења уговорне заједнице самосталних држава.

На сличан начин је у послератном раздобљу кренуо и **наставио да делује у свим својим развојним етапама GATT — увек окарактерисан као прагматичан и отпоран на спољне пертурбације — усвојивши чак и назив „уговорних странака“** (*«contracting parties»*) за чланице своје формално не институционализоване међународне организације, данас не више само на подручју трговинске политике.

Кроз ту оптику можемо оцењивати и садашњу (или очекивану) праксу Европске заједнице у спровођењу Европског јединственог акта, признајући — полазећи од узајамног поверења — одређене сертификате и поступке који су прихваћени и проверени у било којој од земаља чланица. Могуће је очекивати да ће у догледно време држављани било које од држава чланица — можда само уз испуњавање одређених техничких предуслова — стицати сва права држављана других држава чланица на њиховим подручјима.

Уопштавајући можемо рећи да је прелаз из билатерализма у свет мултилатерале — типичан за послератно раздобље — унео нови квалитет у живот светске заједнице и омогућио пораст узајамног поверења и спремности на кооперативно понашање, поред свих заплета и повремених ретроградних потеза моћних у свету.

IV. Дијалогска и уговорна основица синхронизоване декларације о самосталности република

И формирање заједнице република Југославије можемо условно назвати великим пројектом. Он се излаже значајним познатим запрекама у самом старту, јер су дијалогске линије поремећене из великог броја разлога и јер је пољуљано неопходно потребно узајамно поверење. Вредило би покушати прекинути ову дијалогску тишину.

Изједначавање (хипотетичко) почетних позиција би у нашим околностима могло да се изрази кроз *заједничку* симултану или синхронизовану *декларацију о самосталности свих република* и *спремности да се приступи* изради међурејубличког уговора (споразума) о конституирању заједнице република Југославије. Декларацију прати њезина међународна нотификација.

Смисао ове декларације би био да се од самог почетка успостави једнакост република у једном од кључних аспеката њиховог друштвено-политичког уређења, отварајући тиме пут за конструктиван и ефикасан дијалог о свим елементима међуре-публичког документа уставног значаја, *споразума о конституирању Заједнице република Југославије* и стварању почетних услова за његову реализацију.⁹

Категоријом самосталности се изражава воља и уверење о могућности доношења и спровођења одлука према сопственим мотивима, одабраним опцијама и одговарајућим стратегијама. Она, међутим, не значи оспоравање објективно постојећег високог степена привредно-просторске, функционалне, али већ и институционалне међузависности у великим регијама континенталног или субконтиненталног типа, и у свету у целини. Ова међузависност с једне стране ограничава, али с друге стране проширује и мења квалитету акцијског радиуса друштва његове државе.

Декларација о самосталности република у том контексту значи манифестацију њихове слободне воље за таквим обликом и садржајем међусобних односа који ће отклонити неке очигледне постојеће дисфункционалности тзв. федералног уређења, али ће омогућити и остварење њихових посебних и заједничких добара («common goods») и вредности. Дијалог тако не би био унапред оптерећен неком апстрактном схемом или дилемом (напр. федерација версус конфедерација). То би ослободило стваралачко тражење за освежавајућим, не нарушавајући нити спољну позицију Југославије као потенцијалног оквира заједнице самосталних република, нити остварени степен унутрашње друштвене економске и културне повезаности међу републикама, њиховим привредама и грађанима. Многи привидни проблеми, који би били већином последица непогодне секвенце политичких потеза се тиме мимоилазе или своде на своје реалне компоненте.

Задржимо се поближе на три слоја определења која би, по мом мишљењу, требало да прате декларацију о самосталности република:

1) Декларацијом се афирмише међународна активност република, која не треба да значи поништавање у Југославији стеченог међународног комуникацијског и статутарног капитала, него његово садржајно и обликовано обогаћивање. Рећи треба да се међународна активност република не своди на активност државе, него пре свега на широк спектар веза свих субјеката на њиховим територијама.

Мора се, наравно, уравнотежити тежња република да као државе наступају на међународној сцени и неопходно потребне ефикасне операционализације комплексне организације спољних служби за одржавање билатералних односа и бројних активности у регионалним и међународним организацијама. Знајући већ

садашње тешкоће, потребна је концепцијска резултанта која ће уважавати специфичне интересе појединих република, али ће покрити и потребу да се на глобалан начин — договорен и рационалан — овладава тоталитет светске сцене и из политичких разлога, али свакако и због заштите и подстицаја спољноеконomsке делатности привредних субјеката. Нема разлога да се целокупна дипломатска служба доведе у стање расула и да се поремете постојеће везе са светом. Све то се, *mutatis mutandis*, односи и на деловање других држава код нас.

У том контексту треба и дугорочну активну улогу Југославије у свету и у европском простору, као и већ остварене (и наступајуће) аранжмане са западноевропским интеграцијама посматрати као драгоцен капитал који се лако не стиче, а може се брзо расточити. Логично је да га се схвати и призна као заједничко добро у међурепубличком уговору.

Овим приступом се не дира у постојеће границе Југославије (заједнице република Југославије), а отклањају се унапред све могуће спекулације оних који би без скрупула прескочили гаранције из међународних докумената.

2) Принцип чувања вредног у постојећем не односи се само за спољне односе него и на већ остварени унутрашњи економски простор.

Упоређења између наше ситуације и искустава Европске заједнице нису увек валидна и траже допунско објашњење.

Уважавајући домете архитектуре ЕЗ и интеграционих процеса у њој, нема никаквог разлога да се у нашим просторима окрене точак збивања унатраг тако што би се, дезагрегирајући постојеће јединствене тржиште (маколико несвршено и у настајању), понављале све етапе три деценије трајајућег настојања чланица ЕЗ да остваре јединствено тржиште. Трансрпубличко тржиште је од посебног интереса за све републике и за све иностране партнере (инвеститоре) и заслужује пажљиво развијање и учвршћивање, отклањајући дисфункционалности и у њега уграђене структурне неједнакости. Свако царинско-контролно и инфраструктурно-граничарско опремање међурепубличких граница би сваком правом Европљанину морало изгледати као акт економског самоубиства.

Уместо тога би кориштење нових искустава ЕЗ у комплетирању њиховог унутрашњег тржишта (до 1992.) олакшавало разумевање још једног заједничког добра република, а да и не говоримо о бољем разумевању нових рационалности европске и светске економије.

3) Овај општи контекст претпоставља чување једног од најстаријих јавних добара сваког државно организованог друштва: ништа не би требало бити учињено што би непосредно угрозило спољну безбедност земље. Уместо могућих поларизација око будуће позиције оружаних снага, имало би смисла лансирати дугорочни програм њихове редукције у складу с отпо-

четим процесом демонтаже послератних блокова. Као многе друге земље, неће ни нашу мимоићи болан процес преоријентисања војне индустрије на производњу више у складу с новим ситуацијама код нас и у свету.

Међурепублички споразум није једноставна репродукција републичких устава. Он није заједнички устав, иако је уставног значаја. Комбиниран с републичким уставима он сачињава глобални уставни систем заједнице република с унутрашњим односима који нису хијерархијске, него квалитативне природе.

Овај специфични глобални уставни систем — отклањајући доминантне бирократске утицаје — мора се изричито ослањати на креативну иницијативу појединца, на ограничавање државне моћи пер се и на потврђивање широке мреже економских, друштвених и политичких групација у савремено оријентисаној тржишној привреди у демократском друштву.

Снажну подршку ових заједничких вредности доноси и прихватање читавог спектра заједничких добара која су се тек у послератном раздобљу искристалисала у мрежи разгранатих регионалних и међународних организација, декларација и конференција, што уноси нове елементе у разумевање смисла кооперативног деловања.

О томе је ипак потребно рећи нешто више.

V. Екстерни извори заједничких добара заједнице република Југославије

Нобеловац James Buchanan (1986) предочио нам је метафорички три домена који узнемиравају традиционални начин бављења економиком: један од њих симболизује претерану тежњу за друштвеним инжињерингом, други професионални елитизам, а трећи утилитаристички calculus. Изгледа да је овај трећи домен најтеже укротив, јер отежава напуштање све непоузданијег критерија рационалног егоизма и успорава ревизију концепта економске, па и друштвене рационалности.¹⁰

Управо то и јесте дух већ означених међудржавних мултилатералних пројеката, који не остварују никакав идеал људске праведности, али који — прихватајући постепено реалност високе интересне међузависности, али и угрожености света као сложеног система — ипак развијају специфичне савремене облике солидарности.¹¹ Без просветитељског тамјана отварају се дилеме о смислу и садржају категорије *успешности* као компоненте напретка појединаца, група, друштава и државних заједница, као и о добрим разлозима за напуштање традиционалног утилитаризма.

Уопштавајући можемо ове процесе пратити на светском нивоу кроз три велике групе међудржавних мултилатералних споразума — универзалног или регионалног домета.

1) У првој групи заједничко добро земаља учесница се изражава у концепту и у процедури остваривања низа *правила и постулата* уставног значаја који се односе на људска права, на једнаки правни третман нација, вера и раса, на права и обавезе држава у међусобним односима и у односима до грађана. Ова правила означавају границу цивилизацијског понашања. Значе заштиту против злоупотребљавања државне власти, изражавају тежњу (тешко оствариву) за животом у миру и људском достојанству (ОУН, Хелсиншки документи. . .).

2) У другој групи заједничко добро изражавају концепт и поступци остваривања *кодекса норми о понашању* међу земљама учесницама на разним подручјима. То је екстерни регулаторни механизам спољних односа међу земљама учесницама (GATT, MMF, OECD. . .).

3) У трећој групи заједничко добро је изражено у програмима остваривања *процеса просторске, функционалне и институционалне интеграције* самосталних држава у нове заједнице (ЕЗ, у мањој мери ЕФТА. . .).

Ова универзална и регионална међудржавна добра су то добрим делом већ и за данашњу Југославију, могу постати саставни део републичких устава и међурепубличког споразума. Тиме се могу отклонити многи неспоразуми, непотребно оптерећивање страначких програма и парламентарних активности, па и стари и нови облици самовоље.

Прихватајући норме и правила понашања светске заједнице, републике не могу бити конципиране као интровертиране тврђаве, са дволичним држањем, потискујући у страну унутрашња национална, етничка, верска и политичка права својих грађана, и њихових организација, као и посебности регија. Нова схватања успешности се не могу заустављати на републичким границама, већ морају понирати у свакодневну праксу и прожимати арбитражне институције. . . Отвореност према свету и према новим облицима и процесима сарадње (под коректним условима) остаје један од одлучујућих критерија прогресивности сваког друштва.

VI. О дијалогу и о илузијама самозатварања

Као и многе друге ствари, држава данас није више оно што је некад била. Далеко је за нама пристојно поверење у њу. Не може бити израз незадржљивих жеља за самопотврђивањем ужих и ширих људских заједница, нити доминантна тачка освешћивања, високо ауторитативна и недодирљива лука спаса пред свим иррационалностима овог света.

Она може бити само операционализирана резултанта друштвено изражених брига да се опстане и оствари осмишљени напредак за данас и за сутра.

Великима у свету је нешто лакше, јер привидно располажу с већим маневарским простором. Али се и ту у последњих двадесетак година почео губити осећај апсолутног контролисања и могућности усмеравања света у целини.

Малим је теже, јер могу да се диче својим идентитетом за сопствене потребе, али им је готово немогуће да ишта од тога преточе у конкретне предности на једино још признатој светској лествици материјално-финансијских валера. Играње улоге државотворитеља је распаљиво, али је са становишта светских критерија — који се брижљиво прикривају — од споредног значаја.

То подсећа на позицију која судбински прати сваког човека, оспособљеног да схвати на данашњем степену универзалне обавештености и интелектуалне продорности — колико је у суштини, и поред порука још тамо од француске револуције, остао неслободан. Остаје, наравно, могућност отпора и судбинског, сизифовског уклањања неотклоњивог, што у крајњој линији и јесте прави смисао друштвено-политичког живота и племенитих тежњи у појединим друштвима и у свету у целини.

Смисао свих ових аргумената је само тај да укаже на изгубљеност оних настојања која траже излаз у самозатварању у илузије политичког, националног, верског или још неког другог карактера. Не оспоравајући, напротив, уважавајући све ове и многе друге компоненте постојања човека и његових заједница, излаз може бити само у самореспектовању које је отворено и према респектовању другог и које способно да схвати и да у животу потврди слојевитост овог света и сва његова — објективно дата ограничења и слободе. То у извесном смислу обавезује на понашање које се не може ослањати само на права разних извора и домета, него полачи за собом и развијање нових димензија одговорности у односу на себе и у односу на други.

У вези тога нетко рече у полузбиљи да је један од првих постулата демократије да не машеш рукама пред очима другог. Сваки даљи постулат би онда морао носити у себи поруку о потреби афирмације дијалога као сржи достојанственог опхођења и о потреби одбацивања освештаног оружја убеђивања у овим нашим — и не само нашим — просторима.

КОМЕНТАРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Два рада о историји Југославије су имала непосреднији утјецај на мој новији студијски рад:
  - а) Плетерски, Јанко: Народи Југославије, Револуција. Државна заједница Словеније, Љубљана. 1986,
  - б) Екмечић, Милорад: Стварање Југославије 1790—1918. Просвета, Београд. 1989.

- Једна могућа интерпретација феномена балканизације дана је у критичном третману I. Wallersteinove категорије ново индустријализованих земаља. B. I. F. Yugoslavia: »A Newly Industrialized Country«. Објављено у: »The World Economy and the Spatial Organisation of Power«. Group of authors. European Science Foundation. Gower Publishing Company, Aldershot — Brookfield, 1990.
2. Шездесетих година је литератури о јавном избору оспорен тзв. нирвана модел владе која коригује тржне дисфункције без трошкова (*at zero cost*). Проблем није у томе да се дефинира како држава треба да се понаша, него да се зна како се она стварно понаша. Држава, наиме, и гријеши. За један од вредних прегледа литературе о јавном избору и нетржном одлучивању в.: Mueller C. Dennis: »Public Choice II«. Cambridge University Press, 1989, 518 стр.
  3. О историјским утјецајима бирократије на друштвене преломе говори амерички научник норвешког порекла Mancur Olson. B. Olson, Mancur: »The Rise and Decline of Nations«. New Haven, Yale University Press 1982. О теорији група в.: Olson Mancur: »The Logic of Collective Action.« Cambridge Mass. Harvard University Press. 1965.
  4. Обимни теоријски и емпирички рад омогућио је упознавање с великим бројем алтернатива у облицима и процедурама демократског одлучивања с једноставне и компликоване алтернативе правилу већине, тзв. »exit options«, двостраначки версус вишестраначки систем, интересно груписање итд.), V. и Mueller Dennis, op. cit.
  5. Из обимне расположиве литературе в.: Проблеми реформе привредног система СФРЈ. „Конзорциј економских института за макропројект“, Привредни систем СФРЈ. Глобус, Загреб, 1989. За мој приступ в. Фабинц, Иво: Yugoslavia: »The Transition to a New Social Structure.« Реферат на конференцији о концепту јавног избора у Источној Европи. Bellaggio, 13—15 март 1990, у организацији Maryland универзитета, USA.
  6. За једну од модерних реконструкција уговорног приступа в.: John: »A Theory of Justice«. Cambridge, Mass. Belknap Press. 1971.
  7. Поред већ цитираног рада Rawls Johna в.: Harsanyi, John: »Can the Maximin Principle Serve as a Basis for Morality? American Political Science Review, June 1975. Звтим: Harsanyi, John: »Nonlinear Social Welfare Functions«. Theory and Decisions. August 1975b.
  8. Rawlsova почетна ситуација импарцијалности, претпоставља у дијалогу два принципа праведности. Први принцип се односи на једнако право сваке особе на највишу могућу слободу компатибилну са сличном слободом другог. Други принцип (»difference principle«) тражи да буде благостање индивидуума у најгорем положају максимирано пред свим другима. Одраз овог другог принципа налазимо у пракси нереципроцитета и у прокламованој политици покривања егзистенцијалних потреба земаља из категорије најнеразвијенијих земаља.
- По мом мишљењу је Бранко Хорват у својој компетентној критичкој анализи Rawlsovih принципа проценио његову „револуционарну“ поруку (у интерпретацији Б. Х. одсуство праведности у постојећим друштвима), а т подценио значај разлике између постулата успешног дијалога и етичких принципа друштвеног поретка (Хорват Бранко: Политичка економија социјализма. Глобус. Загреб, 1983, стр. 181—193).
9. У овом раду не улазим у све модалитете остварења међурепубличког споразума, посебно не дефинирања институционалних решења. Добро постављена дијалошка основица може олакшати ард на проналажењу правих одговора.
  10. James M. Buchanan и Tullock Gordon: »The Calculus of Consent«. Ann. Arbor: Univ. of Michigan Press. 1962. Библиографија Buchanana

садржи 374 позиција, од чега 37 књига и монографија. На његове радове нас је упозорио — са становишта наших системских прилика — проф. Јадо Рупник у публикацији Економске факултете, Љубљана припремљеној приликом њене четрдесетгодишњице („Самоуправљање и економска ефикасност“. Љубљана, 1986, Пажљив преглед опуса Buchananа в. у: »Sandmo, Agnar: »Buchanan on Political Economy. A Review Article«. *Journal of Economic Literature*. Март. 1990, стр. 50—65.

11. Није још успостављена права веза између системске анализе и анализе јавног избора. В. и: Prof. M. Mesarović, Y. Takahara: »Abstract Systems Theory«. Springer Verlag. 1989. стр. 439.

Ivo Fabinc

DIALOGUE BASIS OF STATE FUNCTIONALITY UNDER CONDITIONS OF SOCIAL TRANSFORMATION

Summary

The problem of the state has appeared under our conditions — in particular after 1968 — as a problem of its efficient functioning and change of its role under conditions of social crisis.

Apart from the rather intensively performed decentralization (in state institutions and in economy), a high level of state interventionism is maintained, depending also on the dominant distributive function of the state.

The role of the state in market economy is also indisputable (presence of public property, externals, social corrections, etc.), but the suspicion relating to the efficiency of state intervention in all cases of market disfunction and the disbelief in the existence of a »nirwana« state (interventionism free of cost and free of errors) is also widely present. The belief in the presence of an individualistic principle in administrative and political structures as the phenomenon of the so-called rent effect (and the related intertwining of interests, nepotism and lobbyism) enhances the significance of public control and puts the position of the state in the context of a contemporary non-market decision-making on joint property (and joint prosperity) through a rich choice of well-known and new democratic procedures.

In an area differentiated by all possible features and with constituted republican structures, the way out from a social crisis is only possible when accepting the advantages of cooperative behaviour and when proceeding from the dialogue basis of a social convention (agreement) between the republics and from the contemporary comprehension of economic usefulness, and finally from social rationality.

The acceptance of specific dialogue postulates is one of the preconditions for its initiation.

Interceding in favour of a community of Yugoslav republics, the accomplishment of a dialogue requires the comprehensive elaboration of a convention of constitutional character with a spectrum of joint property and procedures for their implementation in a multi-class open society.

Each discussion of joint economic policy (and the policy in general) requires, under our conditions, the previous solving of basic dilemmas relating to common life. Putting the focus on market mechanisms and on the systemic liberation of the potential of all economic and social factors, the plimits of the autonomous economic policy are also established by the norms and rules of behaviour accepted in the international community we belong to. The possibilities of use of new mechanism of a functional, institutional and spatial integration into wider European and world areas can also be evaluated in that sense.